

UDC 378:373.31+372.874

DOI: 10.34671/SCH.SVB.2020.0401.0005

МОДЕЛЬ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

© 2020

ORCID: 0000-0003-3300-3198

Гречаник Наталья Игоревна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти, докторант

*Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
(41400, Україна, Глухів, вулиця Пушкіна 100/24, e-mail: NGrech@i.ua)*

Анотація. Ціллю даного дослідження визначено експериментальну перевірку ефективності розробленої нами моделі практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації культурологічної компетентності в професійній діяльності, а завданням дослідження – вивчення впливу зазначеної моделі на такі структурні складові зазначеної компетенції, відповідно до Педагогічної конституції Європи, як: соціокультурна мобільність (socio-cultural mobility), лідерство (leadership), емпатія (empathy), міжкультурна толерантність (tolerance) і соціокультурна поінформованість (awareness), і які є досліджуваними варіативними в рамках експериментальної апробації моделі. Для збору статистичних даних використовувалися діагностичні тести та чек-листи, а саме: «Шкала соціальної само-ефективності Фена та Мака»; «Ситуаційна шкала соціального уникнення»; чек-листи «Міжособистісних навичок»; «Базова шкала діагностики емпатії у дорослих»; чек-лист самооцінки культурологічної компетентності; експрес-тест самооцінки лідерства; діагностика рівня сформованості міжкультурної толерантності, які мали на меті оцінити рівні сформованості зазначених складових на до-експериментальному та після-експериментальному етапах. Для аналізу кількісних даних, які були зведені у таблицю, переведені у відсотки й обраховані був застосований статистичний метод Chi-Square та програмне забезпечення STATA Software. Модель, яка базується на тренінгах, й метою яких є розширення соціокультурних знань студентів, їх вмінь соціокультурної мобільності й лідерства, покращення їх здатностей керування власною емпатією та міжкультурною толерантністю є ефективною, оскільки спрямована на формування культурологічної компетентності як певної моделі адаптивної поведінки, яка пізніше буде застосована майбутніми вчителями початкової школи у їх професійній діяльності. Дане дослідження поглиблює вивчення теорії й методології формування культурологічної компетентності й розробку інструментів оцінювання сформованості зазначеної компетенції. Перспективи подальших досліджень цього напрямку вбачаємо у обґрунтуванні педагогічних умов впровадження методичної системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Ключові слова: культурологічна компетентність, модель формування культурологічної компетентності, майбутні вчителі початкової школи.

MODEL OF PRACTICAL PURPOSE TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS-TO-BE TO GET THEM READY TO USE CULTURAL COMPETENCE IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITIES

© 2020

Hrechanyk Nataliia Igorovna, Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor
Primary Education Pedagogics and Psychology Department, doctoral student

*Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(41400, Ukrayina, Hlukhiv, vulytsya Pushkina 100/24, e-mail: NGrech@i.ua)*

Abstract. The purpose of this study is to test the effectiveness of the model of practical purpose training of primary school teachers-to-be to get them ready to use cultural competence in their professional activities, and the was to study the impact of the model on such structural components of the above competence, in accordance with the Pedagogical Constitution of Europe, which are as follows: socio-cultural mobility, leadership, empathy, intercultural tolerance and socio-cultural awareness, which were decided to be variables within the flow of the experimental model testing. Diagnostic tests and checklists were used to collect statistics, namely: Fan and Mak's Social Self-efficacy Scale; Situational scale of social avoidance; Interpersonal skills checklists; The Basic Empathy Scale in Adults; Cultural Competence Self-Assessment Checklist; Express leadership test; diagnostics of the level of formation of intercultural tolerance, intended to assess the levels of formation of these components at the pre-experimental and post-experimental stages. The Chi-Square statistical method and STATA Software were used to analyze the quantitative data that were summarized, converted into percentages and calculated. A training sessions-based model is capable to enhance students' sociocultural knowledge, their sociocultural mobility and leadership skills, improving their ability to manage their empathy and intercultural tolerance is effective, as it aims to build cultural competence as a specific model of adaptive behaviour, applied by future primary school teachers in their professional activities. This study deepens the study of the theory and methodology of forming cultural competence and the development of tools for assessing the formation of the cultural competence. The prospects for further research in this area can be seen in the substantiation of pedagogical conditions for the implementation of the methodological system of formation of cultural competence of future primary school teachers in the process of vocational training.

Keywords: cultural competence, model of cultural competence formation, future primary school teachers.

МОДЕЛЬ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К РЕАЛИЗАЦИИ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

© 2020

Гречаник Наталья Игоревна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и психологии начального образования, докторант

*Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко
(41400, Украина, Глухов, улица Пушкина 100/24, e-mail: NGrech@i.ua)*

Аннотация. Целью данного исследования определено экспериментальную проверку эффективности разработанной нами модели практической подготовки будущих учителей начальной школы к реализации культурологической компетентности в профессиональной деятельности, а задачей исследования - изучение влияния указанной модели на следующие структурные составляющие указанной компетенции, в соответствии с Педагогической

конституції Європи, як: соціокультурна мобільність (socio-cultural mobility), лідерство (leadership), емпатія (empathy), міжкультурна толерантність (tolerance) і соціокультурна поінформованість (awareness), і які досліджувалися варіативними в рамках експериментальної апробації моделі. Для збору статистичних даних використовувалися діагностичні тести і чек-листи, а саме: «Шкала соціальної самооцінюваності Фэна і Мака»; «Ситуаційна шкала соціального уникнення»; чек-листи «Міжособистісних навичок»; «Базова шкала діагностики емпатії у дорослих»; чек-лист самооцінювання культурологічної компетентності; експрес-тест самооцінювання лідерства; діагностика рівня сформованості міжкультурної толерантності, які повинні були оцінити рівні сформованості вказаних складових на к-експериментальному і після-експериментальному етапах. Для аналізу кількісних даних, які були введені в таблицю, переведені в відсотки і про-считані були застосований статистичний метод Chi-Square і програмне забезпечення STATA Software. Модель, заснована на тренінгах, і метою яких є розширення соціокультурних знань студентів, їх умінь соціокультурної мобільності і лідерства, покращення їх здатностей управління власною емпатією і між-культурної толерантності є ефективною, оскільки направлена на формування культурологічної компетентності визначеної моделі адаптивного поведінки, яка пізніше буде застосовуватися майбутніми вчителями початкової школи в їх професійній діяльності. Дане дослідження углубляє знання теорії і методології формування культурологічної компетентності і розробку інструментів оцінювання сформованості вказаної компетенції. Перспективи подальших досліджень цього напрямку бачимо в обґрунтуванні педагогічних умов впровадження методичної системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Ключові слова: культурологічна компетентність, модель формування культурологічної компетентності, майбутні вчителі початкової школи.

ВВЕДЕННЯ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Демографічний профіль України швидко змінюється, і, як наслідок, Україна поступово перетворюється на більш полікультурну й полі-етнічну державу (Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р.). Така демографічна зміна знаходить відображення на контингенті учнів у школах й вимагає, щоб вчителі школи демонстрували культурну компетентність у класі й школі, зокрема у таких її аспектах як: соціокультурна мобільність (socio-cultural mobility), лідерство (leadership), емпатія (empathy), міжкультурна толерантність (tolerance) і соціокультурна поінформованість (awareness) [1]. Культурологічну компетентність слід розглядати як під-розгалуження загальної картини соціальної справедливості [2]. Дослідження показують, що культурно компетентні освітяни-лідери позитивно впливають на шкільне середовище й сприяють утвердженню справедливості у навчальному середовищі. Очікується, що майбутні вчителі початкової школи будуть дотримуватися інклюзивних практик; однак, дослідження показують, що вони виявляються невідповідними й не володіють інструментами культурного впливу на учнів [3–6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких ґрунтуються автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В українській психолого-педагогічній літературі культурологічна компетентність часто розглядається як діяльнісний компонент комунікативної компетентності. З позиції лінгводидактики, способи та напрями культурологічного розвитку української ідентичності висвітлюються у багатьох працях [6–8]. У наш час культурологічна компетентність, й як її результат соціокультурна мобільність, вивчаються значною кількістю українських дослідників [1; 7; 8], які вважають це здатністю адаптуватися до різного, переважно іноземного суспільства, мовою, готовністю молодих фахівців виступати у якості культурних посередників між їх власною культурою та культурою інших країн чи націй для взаємодії з рідними комунікаторами у різних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, засвідчує брак теорії, яка пояснює процес підготовки культурно компетентних майбутніх учителів початкової школи, готових до реалізації культурологічної компетентності у професійній діяльності. Багато з того, що відомо про розвиток культурологічної компетентності, запозичено з інших дисциплін. Наприклад, існують програми підготовки лідерських кадрів в освіті, метою яких є підготовка культурно компетентних лідерів; однак, існує обмаль програм практичної підготовки майбутніх учителів по-

чаткової школи до реалізації культурологічної компетентності у професійній діяльності.

Обґрунтування актуальності дослідження. Актуальність дане дослідження у нагальності розробки та експериментальної перевірки моделей, які дозволять студентам здійснити лише «зміни в першому порядку» у їх культурній компетентності, й які створять підґрунтя для подальшого саморозвитку у даному напрямі.

МЕТОДОЛОГІЯ

Формування цілей статті. З огляду на зазначене, ціллю даного дослідження визначено експериментальну перевірку ефективності розробленої нами моделі практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації культурологічної компетентності в професійній діяльності, а завданням дослідження – вивчення впливу зазначеної моделі на такі структурні складові зазначеної компетенції, відповідно до Педагогічної конституції Європи [1], як: соціокультурна мобільність (socio-cultural mobility), лідерство (leadership), емпатія (empathy), міжкультурна толерантність (tolerance) і соціокультурна поінформованість (awareness), і які досліджувалися варіативними в рамках експериментальної апробації моделі.

Постановка завдання. Розробити модель практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації культурологічної компетентності в професійній діяльності й визначити параметри для визначення динаміки в досліджуваних змінних, здійснити інтерпретацію результатів.

Методи, методики та технології, що використовувалися. Дане дослідження базувалося на квантитативних методах, було чотирьох-етапним і тривало з другої половини 2018 по першу половину 2019 року. Для збору статистичних даних використовувалися діагностичні тести та чек-листи, а саме: «Шкала соціальної самооцінюваності Фэна та Мака» [2: Appendix A-9, україномовний переклад автора]; «Ситуаційна шкала соціального уникнення»; чек-листи «Міжособистісних навичок» [2: Appendix A-7, A-8]; «Базова шкала діагностики емпатії у дорослих» [3]; чек-лист самооцінювання культурологічної компетентності [7]; експрес-тест самооцінювання лідерства [9: Додаток 9, С. 56]; діагностика рівня сформованості міжкультурної толерантності [9], які мали на меті оцінити рівні сформованості соціокультурної мобільності, лідерства, емпатії, міжкультурної толерантності і соціокультурної поінформованості на до-експериментальному та після-експериментальному етапах. Для аналізу кількісних даних, які були введені у таблицю, переведені у відсотки та обраховані був застосований статистичний метод Chi-Square та програмне забезпечення STATA Software. Окрім зазначеного, застосовувалась стратегія порівняння даних між собою [10; 11], триангуляція дже-

рел даних [12; 13] та метод валідації дослідження [13].

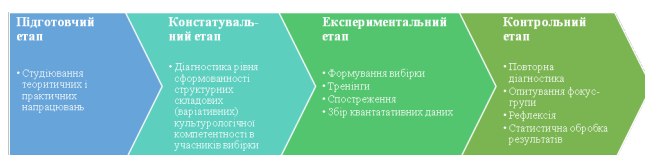
Для опрацювання відповідей респондентів фокус-групи на відкриті запитання під час проведення інтерв'ю, було використано веб-інструмент Textalyzer [14], а найбільш часто використовуваними позитивним словами у відповідях, які допомогли нам визначити широкі категорії відповідей були такі, як-от: «користь», «покращення», «бажання навчатися», «оцінки». Аналіз проводився з урахуванням цілей дослідження.

На експериментальному етапі було проведено 8 тренінгів, які відбувалися двічі на місяць.

Метою таких тренінгів було розширення соціокультурних знань студентів, їх вмінь соціокультурної мобільності та лідерства, покращення їх здатностей керування власною емпатією та міжкультурною толерантністю.

Завданням тренінгу було сформувати культурологічну компетентність як певну модель адаптивної поведінки, яка пізніше буде застосована майбутніми учителями початкової школи у їх професійній діяльності.

Зобразимо організаційну структуру дослідження у вигляді діаграми (див. Малюнок 1).

Малюнок 1 – Організаційна структура дослідження (складено автором)

Об'єктами цього дослідження були студенти 2–3 курсів – майбутні учителі початкової школи – на пряму підготовки (спеціальність) 013 «Початкова освіта», освітнього ступеня «бакалавр» Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Загальна кількість студентів (популяція), залучених до емпіричної частини експерименту складала 144 особи. Для визначення розміру репрезентативної вибірки, щоб забезпечити якість і надійність результатів експерименту, в дослідженні використовувався онлайн калькулятор визначення розміру вибірки (Sample Size Calculator). Виходячи з того, що n (чисельність популяції) = 144, довірчий інтервал = 11.24, а $e = 0,05$, якщо рівень довірчої ймовірності = 95 %, необхідний отриманий обсяг вибірки мав становити 50 осіб, і ця кількість була використана для формування експериментальної (ЕГ) і контрольної груп (КГ).

На даному етапі було сформовано контрольну й експериментальну групи, які налічували 25 осіб (20 дівчат у віці 18–20 років та 5 хлопців у віці 18–20 років) у контрольній групі (КГ) та 25 осіб (22 дівчат у віці 18–20 років та 3 хлопців у віці 18–20 років) у експериментальній групі (ЕГ).

Визначення гомогенності груп базувалося на усереднених показниках перелічених вище діагностичних тестів та чек-листів для оцінки рівнів сформованості соціокультурної мобільності, лідерства, емпатії, міжкультурної толерантності й соціокультурної поінформованості, які використовувалися у якості параметрів: Параметр 1: «Шкала соціальної самоефективності Фена та Мака»; Параметр 2: «Ситуаційна шкала соціального уникнення»; Параметр 3: чек-листи «Міжособистісних навичок»; Параметр 4: «Базова шкала діагностики емпатії у дорослих»; Параметр 5: чек-лист самооцінки культурологічної компетентності; Параметр 6: експрес-тест самооцінки лідерства; Параметр 7: діагностика рівня сформованості міжкультурної толерантності.

Результати вище зазначеної діагностики були усереднені та розподілені за рівнями прояву: високий (В), середній (С) та низький (Н). Зведені результати визначення гомогенності ЕГ та КГ представлені у таблиці 1 нижче.

Таблиця 1 – Усереднені результати визначення гомогенності груп, базовані на усереднених показниках діагностичних тестів та чек-листів, проведених у обох групах й розподілені за рівнями прояву: високий, середній та низький, у % (до-експериментальний етап)

Групи	n	Параметри																							
		1			2			3			4			5			6			7					
		В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
ЕГ	25	8	67	25	5	47	48	12	44	44	3	43	54	3	54	43	14	52	34	26	61	13			
КГ	25	7	64	29	3	43	54	10	33	57	2	45	53	4	56	40	16	55	29	25	63	12			

*Складено автором за даними діагностики

З Таблиці 1 видно, що респонденти обох груп мають приблизно однакові показники за діагностичними тестами та чек-листами, що означає, що групи можуть брати участь в експериментальному процесі, оскільки не мають статистично значущих невідповідностей.

Для підвищення валідності результатів визначення ефективності розробленої нами моделі практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи методом випадкової вибірки була сформована фокус-група, яка налічувала 10 студентів з числа ЕГ і які були залучені до напівструктурованого інтерв'ю.

Запитання для проведення напівструктурованого інтерв'ю з фокус-групою:

1. Як участь у тренінгах вплинула на ваш рівень культурологічної компетентності?

2. У яких саме навичках, пов'язаних з соціокультурною діяльністю, ви відчули зрушення?

3. Які культурологічні навички (компетенції), з вашої педагогічної точки зору, потребують подальшого тренування?

4. Що б ви могли запропонувати для покращення практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації культурологічної компетентності у професійній діяльності?

РЕЗУЛЬТАТИ

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Даний експеримент проводився позаурочно. За результатами участі була помічена статистично значуща динаміка в компетентностях (досліджуваних варіативних) лідерства, емпатії, міжкультурної толерантності, соціокультурної поінформованості, та соціальної мобільності. Представимо усереднені результати діагностичних зрізів за з використанням вищезазначених тестів та чек-листів після завершення серії тренінгів.

Таблиця 2 – Усереднені результати визначення гомогенності груп, базовані на усереднених показниках діагностичних тестів та чек-листів, проведених у обох групах й розподілені за рівнями прояву: високий, середній та низький, у % (після-експериментальний етап)

Групи	n	Параметри																											
		1			2			3			4			5			6			7									
		В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н							
ЕГ	25	11	66	23	7	51	42	15	45	40	6	46	48	7	56	38	17	33	30	29	64	7							
КГ	25	8	64	28	4	44	52	11	34	55	3	45	52	5	54	41	17	34	29	26	64	10							

*Складено автором за даними діагностики.

Порівнявши результати у Табл. 1 та Табл. 2 можливо помітити, що показники (усереднені бали) параметрів до і після експерименту для обох груп зросли проте у експериментальній групі динаміка була більшою за усіма показниками, ніж у контрольній групі, що дозволяє стверджувати про ефективність даної моделі для вирішення завдання практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації культурологічної компетентності в професійній діяльності.

Результати обробки відповідей респондентів фокус-групи після проведення напівструктурованого інтерв'ю ($n = 10$), у відсотках:

1. Як участь у тренінгах вплинула на ваш рівень культурологічної компетентності? Усі учасники опитування констатували позитивні зрушення. За п'ятибальною шкалою їх оцінка таких зрушень розподілилися наступним чином: 5 балів – 32 % респондентів, 4 бали – 63 %, 3 бали – 5 %, 2 та 1 бал – 0 % опитаних.

2. У яких саме навичках, пов'язаних з соціокультурною діяльністю, ви відчули зрушення? 44 % повідомили про зрушення у соціокультурної поінформованості, 22 % відзначили динаміку у соціальній мобільності, 21 % – виокремили емпатію та міжкультурну толерантність і 13 % згадали лідерство.

3. Які культурологічні навички (компетенції), з вашої педагогічної точки зору, потребують подальшого тренування? 53 % опитаних вважають пріоритетними навички соціальної мобільності, 37 % ставлять на перше місце емпатію й міжкультурну толерантність, решта (10 %) опитаних віддають перевагу лідерству й соціокультурній поінформованості.

4. Що б ви могли запропонувати для покращення практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації культурологічної компетентності у професійній діяльності? 67 % респондентів запропонували для вирішення такого завдання створення міжкультурного середовища, 33 % – розширення міжкультурної, міжетнічної та міжконфесійної співпраці.

Узагальнюючи вищевикладене можемо стверджувати, що розроблена нами експериментальна модель практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації культурологічної компетентності у професійній діяльності має хороший потенціал для формування складових культурологічної компетентності, таких як: соціокультурна мобільність, лідерство, емпатія, міжкультурна толерантність і соціокультурна поінформованість. Респонденти фокус-групи також позитивно описують їх досвід участі в експерименті, що підтверджує ефективність моделі. Така модель, серед іншого, спрямована на розвиток вмінь і навичок, які наразі вважаються визначальними і представлені у переліку ключових життєвих і кар'єрних «Навичок ХХІ століття» [15].

Дане дослідження є внеском у вивчення теорії й методології формування культурологічної компетентності [16–19], й у розробку інструментів оцінювання сформованості зазначеної компетенції [8].

ВИСНОВКИ

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Соціокультурна мобільність, лідерство, емпатія, міжкультурна толерантність і соціокультурна поінформованість є ключовими складовими культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Вірогідність, що культурні знання студентів зростають по завершенню їх участі у тренінгах є підтвердженою результатними діагностичних зрізів та опитуванням студентів й відповідає нашому припущенню, що тренінгова програма, яка спрямована на розширення соціокультурних знань студентів, їх умінь соціокультурної мобільності й лідерства, покращення їх здатностей керування власною емпатією й міжкультурною толерантністю є ефективною, оскільки спрямована на формування культурологічної компетентності як певної моделі адаптивної поведінки, яка пізніше буде застосована майбутніми вчителями початкової школи у їх професійній діяльності. Погодимось, що залучення студентів-учасників до вищезазначеної тренінгової програми, яка включає серед іншого пошук інформації, її переосмислення й її усний чи письмовий виклад студентами дозволило здійснити лише «зміни в першому порядку» у їх культурній компетентності, проте створило підґрунтя для подальшого саморозвитку у даному напрямі. Дане дослідження поглиблює вивчення теорії й методології формування культурологічної компетентності й розробку інструментів оцінювання сформованості зазначеної компетенції.

Перспективи подальших досліджень цього напрямку. Перспективи подальших досліджень цього напрямку вбачаємо у обґрунтуванні педагогічних умов впровадження методичної системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у

професійній підготовці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Pedagogical Constitution of Europe. URL: http://education-ua.org/ua/component/cck/?task=download&collection=blog_files_x&xi=0&file=blog_files&id=802 (дата звернення: 03.01.2019)
2. Wong Y. S. Evaluation of Sociocultural Competency Training in Enhancing Self-Efficacy among Immigrant and Canadian-born Health Sciences Trainees: an unpublished PhD Thesis. The University of British Columbia, 2001. 236 p.
3. Carré A., Stefaniak N., D'Ambrosio F., Bensalah L., Besche-Richard C. The Basic Empathy Scale in Adults (BES-A): Factor structure of a revised form. *Psychological Assessment*. 2013. Vol. 25, No. 3. P. 679–691.
4. Gómez R. L. F. Fostering Intercultural Communicative Competence Through Reading Authentic Literary Texts in an Advanced Colombian EFL Classroom: A Constructivist Perspective. *PROFILE*. 2012. Vol. 14, No. 1. P. 49–66.
5. Holland C. K. Classroom Intercultural Competence in Teacher Education Students, Interns, and Alumni: UNF Graduate Theses and Dissertations. University of North Florida, 2013. 473 p.
6. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів) / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Український центр соціальних реформ, 2006. 138 с.
7. Психологічна практика: метод. посібник / укл. Л. Л. Гільова, Л. Л. Дворніченко, Т. О. Мотрук. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. 96 с.
8. Барбелко Н. Діагностика рівня сформованості міжкультурної толерантності у студентів коледжів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2015. Вип. 11, № 1. С. 6–13.
9. Thapa S. Assessing Intercultural Competence in Teacher Education: A Missing Link. *Visions for Intercultural Music Teacher Education. Landscapes: the Arts, Aesthetics, and Education*. Edited by H. Westerlund, S. Karlsen, H. Partti. Cham: Springer, 2020. P. 163–176.
10. Yin R. K. Case study research: design and methods (5th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage, 2014. 282 p.
11. Merriam S. B. *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1998. 275 p.
12. Stake R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 1995. 192 p.
13. Cultural Competence Self-Assessment Checklist (CCSAC). URL: <http://www.coloradoinitiative.org/wp-content/uploads/2015/10/cultural-competence-self-assessment-checklist.pdf> (Last accessed: 03.01.2019)
14. Textalyser. URL: <http://textalyser.net/> (Last accessed: 03.01.2019)
15. Bellanca J., Brandt R. *21st Century Skills: Rethinking How Students Learn* (Leading Edge). 1st Edition. Bloomington: Solution Tree, 2010. 408 p.
16. Moll L. C., Arnot-Hopffer E. Sociocultural competence in teacher education. *Journal of Teacher Education*. 2005. Vol. 56, No. 3. P. 242–247.
17. Salmons M., Partlo M., Kaczynski D., Leonard S. N. Developing Culturally Competent Teachers: An International Student Teaching Field Experience. *Australian Journal of Teacher Education*. 2015. Vol. 40, No. 4. P. 35–53.
18. Klinkov G. T. Historical reasons for considering work as being particularly functional relationship. *Хуманитарни Балкански изследвания*. 2018. № 1. С. 47–49
19. Seeberg V., Minick T. Enhancing Cross-cultural Competence in Multicultural Teacher Education: Transformation in Global Learning. *International Journal of Multicultural Education*. 2012. Vol. 14, No. 3. P. 1–22.